

УДК: 159.923.2

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

кандидат психологічних наук, доцент, Гріньова О.М.

Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна, м. Київ

У статті досліджується проблема розвитку ціннісно-смыслових структур особистості. Розглянуто особливості смысловиттєвого пошуку в підлітковому віці. Висвітлено детермінанти смысловиттєвого пошуку, психологічні особливості становлення цього складного психічного утворення у часовій транспективі, співвідношення різних смыслових конструктів у його структурі. Проаналізовано взаємозв'язок становлення ціннісних і смыслових психічних утворень у підлітків. Представлено структурні компоненти системи ціннісних орієнтацій підлітків.

Ключові слова: смысловиттєві орієнтації, ціннісні орієнтації, смысл, підлітковий вік.

кандидат психологических наук, доцент, Гринева О.М. К проблеме развития ценностно-смысловой сферы личности подростка/ Киевский университет имени Бориса Гринченко, Украина, г. Киев

В статье исследуется проблема развития ценностно-смысловых структур личности. Рассмотрены особенности смысловиттєвого поиска в подростковом возрасте. Представлены детерминанты смысловиттєвого поиска, психологические особенности становления этого сложного психического образования во временной транспективе, соотношение разных смысловых конструктов в его структуре. Проанализирована взаимосвязь становления ценностных и смысловых психических образований у подростков. Представлены структурные компоненты системы ценностных ориентаций подростков.

Ключевые слова: смысловиттєвые ориентации, ценностные ориентации, смысл, подростковый возраст.

PhD Psychology, assistance professor, Grinova O.M. About the problem of value and sensual personality's sphere development in adolescence / Boris Grinchenko Kyiv University, Ukraine, Kyiv

Problem of value and sensual personality's structures development is considered in the article. Special features of sense-of-life search in adolescence are analyzed. Determinants of sense-of-life search, special features of development of this complex mental phenomenon in time perspective, correlations of different phenomenon's in it's structure are represented. Points of view of modern scientists about sense-of-life and

value orientation's interrelation in adolescence are analyzed. Structural components of value orientation's system in adolescence are represented.

Keywords: sense-of-life orientations, value orientations, sense, adolescence.

Вступ. У сучасній Україні, на початку ХХ ст., в умовах складної соціально-політичної й економічної ситуації, невизначеності суспільних цінностей та ідеалів, проблема особистісно-духовного зростання людини набуває високої актуальності й суспільної значущості. У підлітковому віці, розвиток самосвідомості, активізація прагнення до дорослості, особистісне й професійне самовизначення, зростання потреби самостійно управляти своїм життям та інші вікові новоутворення нерозривно пов'язані і з прагненням особистості до визначення ціннісно-сміслових конструктів, що є орієнтирами її життєвої активності у соціальному світі. Відсутність жорсткої регламентації соціальних цінностей і смислів життя людини у сучасному українському суспільстві, з одного боку, значно розширює можливості особистості у період дорослішання з авторського визначення траєкторії свого особистісного зростання, але з іншого боку, самостійне творення цінностей і смислів свого життя для підлітків є надзвичайно складним завданням. Висока складність і соціальна значущість цієї проблеми обумовлюють актуальність даної статті.

Метою даної статті є теоретичний аналіз проблеми розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу статті. Сміслова сфера психіки підлітка, за В.А.Лавриненком, є складним системним утворенням, становлення якого відбувається внаслідок активізації й інтеграції когнітивних процесів, механізмів смислової регуляції його поведінки, специфіки втілення загальнолюдських цінностей у системі особистісно значущих смислів та рефлексії своїх смислових настанов. Згідно з вченим, основу смислової кризи підліткового віку складає протиріччя між становленням соціальної позиції дорослого і осмисленням та гострим переживанням нестачі необхідних життєвих ресурсів. Здатність підлітка до генерування ідеальних і реальних уявлень про себе й своє життя, а також конструювання власної смислової активності, спрямованої на досягнення бажаних життєвих результатів, значною мірою обумовлюються розширенням меж його власного "Я", особистісних смислів і смислових настанов [6].

Важливим новоутворенням смислової сфери особистості у підлітковому віці є смисложиттєвий пошук і становлення смисложиттєвих когніцій. С.В.Горбунова підкреслила високу значущість осмислення підлітком власного життя у різних модусах часової транспективи. Згідно з вченою, узгодженість осмисленості

минулого підлітків і переживання ними цінності власного теперішнього, зокрема набуття загальної освіти, є необхідною умовою конструювання життєвого задуму і проектування смислів і цілей власного майбутнього. Натомість неузгодженість власних ціннісно-сміслових конструктів у минулому і теперішньому призводить до переосмислення підлітками смислів і цінностей минулого, які втратили свою значущість у теперішньому, і не можуть бути основою конструктивної побудови перспективного смисложиттєвого задуму. За таких умов генерування особистістю смислів і цілей свого подальшого життя ускладнюється [3]. Г.А. Вайзер зазначила, що активізація смисложиттєвого пошуку визначає необхідність співвіднесення підлітками минулого, теперішнього й майбутнього модусів часової транспективи, а також узгодження власних уявлень про смисл життя як абстрактну категорію і сенс свого існування. Вчена підкреслила, що у підлітковому віці таке узгодження відбувається недостатньо: підлітки мають чітке уявлення про сенс життя людини у цілому як альтруїстичний процес, спрямований на покращення умов життя інших людей, однак їх уявлення про сенс саме свого буття залишаються дуже розмитими. Згідно з результатами експериментальних досліджень вченої, у основі сенсу життя підлітків лежать переважно престижні і меншою мірою - альтруїстичні – мотиви та цінності [2]. І.С.Кон також зазначив, що основним механізмом смисложиттєвого пошуку підлітків є ідентифікація себе з видатними однолітками, які є реальними людьми або персонажами художньої літератури [4]. У роботах Т.А. Попової виявлено, що рівень осмисленості життя індивідуума у підлітковому віці в цілому відповідає середньому, серед модусів часової транспективи найбільш значущими є теперішнє й майбутнє, особистість осмислює власне життя як цілісний смисловий простір, при цьому активізація смисложиттєвого пошуку у різних модусах життєвого поля відбувається неоднаково: найбільш суб'єктивно значущими для підлітків є статусний і сімейний аспекти життя. Значно меншу питому вагу в уявленнях підлітків про сенс власного існування мають пізнавальні й альтруїстичні мотиви, а також мотиви суб'єктного управління своїм буттям [8].

Активізація смисложиттєвих орієнтацій особистості в підлітковому віці обумовлює переосмислення нею власних цінностей і, відповідно, динаміку системи її ціннісних орієнтацій. Вчені підкреслюють, що становлення ціннісних і смислових утворень свідомості підлітка відбувається у нерозривній єдності. Так, згідно з науковою позицією І.С. Булах, цінності сучасного підлітка являють собою “самовартісні смислові утворення”. Значення цінностей для особистісного зростання підлітка важко переоцінити, оскільки вони здійснюють кардинальні зміни ряду феноменів його самосвідомості, “... надаючи

тим самим останній домінуючий статусу серед вимірів особистісного зростання” [1, С. 16].

Л.М. Сокол зазначає, що переструктурування смислової сфери підлітка являє собою процес усвідомлення дійсної цінності моральних норм, а отже - і його здатність до рефлексії й критичного сприймання соціально стереотипних норм і правил [10]. С.В. Косянчук підкреслює, що інтеграція ціннісних і смислових орієнтацій у підлітковому віці в єдину систему ціннісно-смислових орієнтацій нерозривно пов'язана з визначенням людиною себе, своєї індивідуальності, цінностей по відношенню до суспільства. Тому активізація ціннісно-смислових орієнтацій, згідно з вченою, нерозривно пов'язана з особистісним самовизначенням людини у різних модусах її життєдіяльності, моральним переосмисленням нею соціальних цінностей і конструюванням на цій основі власної поведінки [5].

Здійснений аналіз літературних джерел дає можливість констатувати, що становлення смисложиттєвих і ціннісних орієнтацій особистості підлітка відбувається у тісному взаємозв'язку. Активізація і водночас значна питома вага як альтруїстичних, так і егоїстичних смислових конструктів у свідомості підлітка позначаються і у вимірах становлення його ціннісних орієнтацій. Згідно з результатами експериментальних досліджень С.В. Молчанова, В.С. Собкіна та А.С.Буреломової, у структурі ціннісних орієнтацій підлітка домінують як цінності життєвих досягнень, які є проявами орієнтації особистості на досягнення матеріального успіху, престижу, так і цінності прихильності, альтруїстичної діяльності на користь іншим людям, а також цінності саморегуляції, автономії власного життя від дорослих [7]; [9].

Висновки. Здійснений аналіз літературних джерел дає можливість констатувати, що у підлітковому віці відбувається активізація смислових структур свідомості особистості, зокрема – смисложиттєвого пошуку. У процесі смисложиттєвого пошуку в підлітковому віці зростає значущість особистісної детермінації цього складного феномена за рахунок зменшення впливу соціальних стереотипів. Розвиток смислових і ціннісних структур особистості у підлітковому віці відбувається у тісному взаємозв'язку. Активізація смисложиттєвих орієнтацій тісно пов'язана з розвитком ціннісних орієнтацій сучасних підлітків. У структурі останніх значну питому вагу мають конструкти, що інтенціюють спрямованість особистості як на себе, так і на інших. Таким чином, складність, висока динамічність та неузгодженість становлення утворень ціннісно-смислової сфери особистості у підлітковому віці визначають необхідність подальшого вивчення цієї проблеми на теоретичному й емпіричному рівнях.

Література:

1. Булах І.С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків: автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня доктора психол. наук: 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / І.С. Булах. – К., 2004. – 42 с.
2. Вайзер Г.А. Смысл жизни и двойной кризис в жизни человека / Г.А.Вайзер // Психологический журнал. - 1998. - № 5. - С. 3-14.
3. Горбунова В.С. Методика для исследования смысложизненного кризиса личности в подростковом возрасте / В.С. Горбунова // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Психология». - 2012. - №1(11). - С. 27-40.
4. Кон И.С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / Кон И.С. - М.: Политиздат, 1984. — 151 с.
5. Косянчук С.В. Формування ціннісно-сміслових орієнтацій старшокласників: «діалог культур» у змісті сучасного підручника / С.В.Косянчук // Збірник наукових праць «Проблеми сучасного підручника». - 2013. - Вип. 13. - С. 112-120.
6. Лавриненко В.А. Психологічні особливості становлення смислової сфери підлітків / В.А. Лавриненко // Психологія і особистість. - 2013. - №1(3). - С. 59-74.
7. Молчанов С.В. Особенности ценностных ориентаций личности в подростковом и юношеском возрастах / С.В. Молчанов // Психологическая наука и образование. - 2005. - №3. - С. 16-25.
8. Попова Т.А. Смысложизненный аспект становления Я-концепции подростка: автореф. ... дисс. канд. психол. наук: 19.00.07 "Педагогическая психология" / Попова Татьяна Анатольевна. - М., 2009. - 22 с.
9. Собкин В.С. Ценностные ориентации современного подростка / В.С. Собкин, А.С. Буреломова // Социология образования. Труды по социологии образования. Т. XVI. Вып. XXVIII. - М.: Институт социологии образования РАО, 2012. - С. 47-55.
10. Сокол Л.М. Моральний вибір як умова становлення самосвідомості особистості підлітка: автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук: 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / Л.М. Сокол. - К., 2006. - 21 с.

References:

1. Bulakh I.S. Psykhologhichni osnovy osobystisnogho zrostannja pidlitkiv: avtoref. dys. ... na zdobuttja naukovocho stupenja doktora psykhol. nauk: 19.00.07 "Pedaghoghichna ta vikova psykhologhija" / I.S. Bulakh . – K., 2004 . – 42 s.
2. Vajzer Gh.A. Smysl zhyzny y dvojnoj kryzys v zhyzny cheloveka / Gh.A.Vajzer // Psykhologhycheskyj zhurnal. - 1998. - № 5. - S. 3-14.
3. Ghorbunova V.S. Metodyka dlja yssledovanyja smyslozhyznennogho kryzysa lychnosty v podrostkovom vozraste / V.S.

- Ghorbunova // *Vestnyk Samarskoj ghumanytarnej akademyy. Seryja «Psykhologhyja»*. - 2012. - № 1(11). - S. 27-40.
4. Kon Y.S. *V poyskakh sebja: Lychnostj y ee samosoznanye* / Kon Y.S. - M.: Polytyzdat, 1984. — 151 s.
5. Kosjanchuk S.V. *Formuvannja cinnisno-smyslovykh orijentacij starshoklasnykiv: «dialogh kuljtur» u zmisti suchasnogho pidruchnyka* / S.V.Kosjanchuk // *Zbirnyk naukovykh pracj «Problemy suchasnogho pidruchnyka»*. - 2013. - Vyp. 13. - S. 112-120.
6. Lavrynenko V.A. *Psykhologhichni osoblyvosti stanovlennja smyslovoji sfery pidlitkiv* / V.A. Lavrynenko // *Psykhologhija i osobystistj*. - 2013. - № 1(3). - S. 59-74.
7. Molchanov S.V. *Osobennosty cennostnykh oryentacyj lychnosty v podrostkovom y junosheskom vozrastakh* / S.V. Molchanov // *Psykhologhicheskaja nauka y obrazovanye*. - 2005. - № 3. - S. 16-25.
8. Popova T.A. *Смыслозынненый аспект становления Я-концепции подростка: автореф. ... дисс. канд. психол. наук: 19.00.07 «Pedagoghicheskaja psykhologhyja»* / Popova Tatjana Anatolj'evna. - M., 2009. - 22 s.
9. Sobkyn, V.S. *Cennostnye oryentacyy sovremennogho podrostka* / V.S. Sobkyn, A.S. Burelomova // *Socyologhyja obrazovanyja. Trudy po socyologhyi obrazovanyja. T. XVI. Vyp. XXVIII*. - M.: Ynstytut socyologhyi obrazovanyja RAO, 2012. - S. 47-55.
10. Sokol L.M. *Moraljnyj vybir jak umova stanovlennja samosvidomosti osobystosti pidlitka: avtoref. dys. ... na zdobuttja naukovogho stupenja kand. psyhol. nauk: 19.00.07 «Pedagoghichna ta vikova psykhologhija»* / L.M. Sokol. - K., 2006. - 21 s.